

'Taistelu luokista' haasteena luokkateoreettiselle tutkimukselle

MARTTI SIISIÄINEN

1. Sosiologiset teoriat ideaaliryppinä

Sosiologian osa-alue-teorioihin voidaan usein soveltaa Max Weberin ideaaliryppin viitekehystä. Weberin mukaan (ks. 1976) ideaaliryppi on sosiologin työkalu. Sen tarkoituksena on yksinkertaistaa todellisen maailman monimutkaisuutta, jotta meidän olisi helpompi ymmärtää sitä. Ideaaliryppi on arvorelevanssin kriteerien perustalta tapahtuvan yhteiskunnallisen todellisuuden määrättyjen aspektien (määrätyn aspektin) keskiön valikoinnin tulos ja syntyy niiden aspektien tietoisesta liioittelun ja loogisen puhdistamisen tuloksena. Weberin mukaan maailma ei ole ideaaliryppin kaltainen. Ideaaliryppi on abstrakti yksinkertaistus ja sellaisena saattaa 'vääristää' kuvaa todellisuudesta. Kuitenkin me pystymme ymmärtämään maailmaa tieteellisesti vain tuollaisten ideaaliryppien tarjoamien välineiden avulla. Monet kilpailevien paradigmojen yhteiskuntamallit tai osayhteiskuntien mallit voidaan käsittää weberiläisiksi ideaaliryypeiksi. Ne ovat usein yleisiä ja formaalisia, korostuksissaan yksipuolisia ja todellisuuden muita tärkeitä aspektoja abstraktisuudessaan laiminlyöviä.

Sosiologian opiskelu teoreettisten johdanto-osteiden avulla on paljolti eri teoreetikoiden kehittämisiin ideaaliryppihin tutustumista. Weberin kehittänyt byrokraatian käsite, protestanttisen askeetin tyyppi ja herruustyytit (traditionaalinen, karismaattinen ja legaali herruus) ovat ideaaliryppimetodin käytön esimerkkejä. Mutta yhtä hyvin muiden sosiologian klassikoi-

den yhteiskuntakäsitykset ovat saaneet ideaaliryppimäisiä kiteytyksiä: Durkheimin jako mekaaniseen ja orgaaniseen solidaarisuuteen ja itsemurhatyyppisiin (anominen, egoistinen ja altruistinen), Simmelin luoma 'metropolis', Tönniesin 'Gemeinschaft' ja 'Gesellschaft', de Tocqueville'n 'demokratian' käsite ja Marxin luonne-naamiot tai luokan kehitystyyppien erottelu ('Klasse an sich' ja 'Klasse für sich').

2. Marxin 'Klasse an sich' ja 'Klasse für sich' ideaaliryppin näkökulmasta

Ideaaliryppi voi näytellä Weberin esittelemässä merkityksessä huomattavaa osaa sosiologisen tutkimuksen syventämisessä, mutta se voi myöskin johtaa teoreettisiin ja tutkimuksellisiin umpikujiin. Umpikuja on seurauksena silloin, jos ideaaliryppiä käytettäessä unohdetaan kyseessä olevan vain tutkimuksen apuväline, joka esittää abstraktin, loogisesti tyypitetyn kuvan todellisuudesta ja otetaan ideaaliryppi annettuna tutkimuksen tuloksena ja teoreettisena itsestäänselvyytenä. Esimerkkejä on helppo löytää sosiologisen teorian eri osa-alueilta, vaivatta myös luokkateoriasta.

Luokkien muotoutumisen ja luokkien ja politiikan suhteen tarkastelun todennäköisesti vaikutusvaltaisin teoreettinen kontribuutio on ollut Marxin tunnettu erottelu 'luokkiin sinänsä' ja 'luokkiin itseään varten' (ks. Marx 1971). Mar-

xin ajatuksena on, että kapitalistisen yhteiskunnan luokkamuodostuksessa voidaan erottaa erilaisia vaiheita. Tuotantotapa määrittää ihmisille objektiivisen luokka-aseman (abstrakti 'luokka sinänsä'). Varsinainen toimiva luokka ('sosiaalinen' tai 'poliittinen' luokka) edellyttää tiedostusprosessin, ihmisten välisen kommunikation ja järjestäytymisen yhdistymistä objektiiviseen luokka-asemaan ('luokka itseään varten'). Luokkamuodostus etenee Marxin mukaan siten, että ensin toimivat yksittäiset tehtäisiin kootut ihmiset, sitten yhden tehtaan työläiset taloudellisten etujensa puolesta (luokka sinänsä) ja viimein kansallisen tason työläiset luokkana toista luokkaa vastaan ('luokka itseään varten').

Marxin esitys edellä hahmotellussa muodossa on ideaalityyppimäinen: siinä abstrahoidaan muiden kuin taloudellisten luokkakriteerien merkitys, puhdistetaan kuva yhteen aspektiin. Itse asiassa Marx toteaa, että todellisuudessa poliittinen aspekti on mukana luokkatoiminnassa alusta pitäen (emt.). Varsinaiset ongelmat liittyvätkin myöhempään Marxin käsityksen tulkin-tatraditioon: siinä ideaalityyppi on usein otettu 'todistettuna' teoriana ja pohjattu tutkimus siihen.

Marxin luokkateoreettinen hahmotelma on vaikuttanut luokkien ja politiikan suhteen tutkimiseen kahdella tavalla. Ensiksikin se juurtui marxilaiseen teoretisointiin jo varhain ja siitä muodostui yksi teoretisoinnin kulmakivistä edellä kuvatulla tavalla. Ideaalityyppin ottaminen todellisuutena huomattavassa osassa marxilaista teoretisointia ei voinut olla johtamatta teoreettisiin ja empiirisiin umpikujiin politiikan tutkimuksessa ja luokkarakenteen muutosten käsittämises-sä. Näitä käsityskantoja voidaan yleisellä tasolla luonnehtia ekonomismiksi ja essentialismiksi. Toiseksi Marxin teoreettinen käsitteistö vaikutti eräänlaisena 'negatiivisena viitekehysenä' myös huomattavaan osaan ei-marxilaista teoretisointia. Vaikka siinä oli kysymyksessä yritys kumota Marxin käsitykset ja luoda niissä nähdyille 'monokausaalille' käsitykselle teoreettinen vaihtoehto, oli teoretisoinnin suunta ja perusasetelma hyvin usein sama. Muun muassa Weber tarkasteli, millä tavalla statuspohjaiset tekijät saattoivat ehkäistä markkinapohjaisten luokkaintres-sien ja niiden ohjaaman rationalisuuden toteutumista yhteiskunnassa (ks. Weber 1976). Geige-

rin tarkoituksena taas oli osoittaa, millä tavalla muut yhteiskunnalliset jaot alkavat kilpailla luokkajaon kanssa (tuottajat — kuluttajat, maaseutu — kaupunki, ammattipohjaiset jaot jne.) ja vähitellen syrjäyttävät sen politiikan määräyty-misen perustana (Geiger 1949). Dahrendorfin (1969) tarkoituksena oli yhdistää konfliktiteoreet-tinen näkemys herruuteen perustuvaan luokka-käsitykseen ja todistaa, ettei taloudellisella her-ruudella ole muista jaoista poikkeavaa prioriteet-tia.

Taustalla molemmissa teoretisoinnin suun-tauksissa on Marxin esittämä 'taloudellisista luokista' 'poliittisiin luokkiin' etenevä ideaalityyppimalli. Poliittisia ja yhteiskunnallisia toimijoita tarkastellaan luokkajaon taustaa vasten joko etsien vahvistusta viitekehykselle tai pyrkimällä kumoamaan se.¹

3. 'Luokista paperilla' todellisiin yhteiskunnassa toimiviin luokkiin

Vuonna 1977 ilmestyi Adam Przeworskin artik-keli 'Proletariat into class: the process of class formation' (tässä: 1985). Artikkelin kärki oli suunnattu essentialistista luokkateoriaa vastaan. Siinä luokat määritellään abstraktisti talouden tasolla ja oletetaan, että tuo taloudellinen määrei-syys muodostaa niiden 'luokkaolemuksen'. Seuraava vaihe kritisoiduissa teorioissa sisältää olet-tamuksen, että nuo 'luokat paperilla' toimivat myös yhteiskunnassa. Mikäli näin ei todellisuudessa tapahdu, essentialistinen luokkateoria ei aseta kysymystä teorian perusteiden tarkistami-sesta, vaan ryhtyy pohtimaan, mitkä 'esteet' eh-käisevät 'paperilla' määritettyjen luokkien toimi-misen yhteiskunnallisessa todellisuudessa.

Przeworski kiteytti keskeisen ideansa muo-toon: »luokkien välistä taistelua edeltää taistelua luokista». Tämän käsityksen mukaan ei ole ole-massa mitään konkreettisesti toimivista (luok-ka)subjekteista erillistä, niitä 'edeltävää' luok-kaolemusta (essence), joka toimivan, todellisen luokan tulisi muodostuakseen vain 'löytää'. Taloudellisista asemista muodostuu yhteiskunta-luokka vain tietyillä edellytyksillä. Nuo edelly-

¹ Tässä ei pyritä tämän teoria-alueen kattavaan luonneh-dintaan eikä luokkien ja politiikan välityssuhteen vivahteiden kuvaamiseen. Kyseistä suhdetta olen käsitellyt tarkem-min toisaalla (ks. Siisiäinen 1986).

tykset määräytyvät yhteiskunnassa taloudellisten, poliittisten, ideologisten ja symbolisten jännitteiden, taisteluiden kautta. Taloudellinen asema on vain yksi monien ryhmänmuodostuskelpoisten ominaisuuksien joukossa.

Przeworskin mukaan puhtaita luokkia, esimerkiksi 'puhdasta työväenluokkaa' ei ole ollut koskaan olemassakaan valmiissa muodossa. Teollisuuskapitalismin kehityksen varhaiskaudellakin proletariaatin muodostus oli monien taisteluiden tulos. Prosessin lähtökohtana oli tilanne, jossa ihmiset oli irrotettu feodaalisista tuotantojärjestelmistä. Luokkamuodostus ei kuitenkaan tapahtunut tyhjiössä, vaan taloudelliset tekijät vaikuttivat etnisten, uskonnollisten, kulttuuristen, alueellisten, demografisten ja valtiollis-poliittisten tekijöiden muodostamassa kokonaisuudessa. Kaikilla näillä tekijöillä oli vaikutusta konkreettiseen luokkamuodostuksen prosessiin. Taloudellinen rakenne ei näin ollen determinoi luokka- ja ryhmämuodostusta, olkoonkin että se rajoittaa mahdollisten prosessien joukkoa. Luokka- ja ryhmämuodostuksella on useita mahdollisuuksia, joista toiset, taloudelliseen rakenteeseen nojautuvat ovat muita todennäköisempiä ja 'kausaa-liselta voimaltaan' merkittävämpiä (ks. Przeworski 1985; Bourdieu 1985; Abercrombie & Urry 1983).

Uudessa luokkateoreettisessa lähestymistavassa, jossa korostetaan taistelua luokista ei ole näin muodoin kysymys 'luokitteluongelmasta' paperilla, toisin sanoen siitä, erotetaanko luokkia kaksi, kolme vai useampia. Ongelma ei myöskään ratkea erottamalla 'perusluokkien' ohella 'väli-luokkia' tai 'ristiriitaisia luokka-asemia' niinkuin esimerkiksi Eric Olin Wright on tehnyt (ks. 1978). Przeworskin vaatimus on se, että luokkien muotoutumisen teoria on nähtävä politiikan teorian momenttina.² Poliitiikan teoriasta käsin luok-

kien muotoutumista voidaan tarkastella poliittisten projektien osana, osana symbolista taistelua tai hegemonisia taisteluja. Tavallaan tämä on alussa luonnehditun taloudesta politiikkaan etenevän tarkastelusuunnan vastakohta; todellisuudessa kuitenkin kysymyksessä ovat yhden kokonaisuuden kaksi aspektia, jotka molemmat ovat luokkateorialle edelleen ratkaistavia haasteita.

4. Haasteita perinteiselle luokkateorialle

Jos luokkamuodostusta tarkastellaan politiikan teorian momenttina tai osana hegemonisia, poliittisia ja symbolisia projekteja, aiheutuu tästä useita vaatimuksia perinteiselle luokkateoreetisoinnille. Ensiksikin osoittautuu välttämättömäksi määritellä (luokka)rakenteen käsite antiessentialistisella tavalla. Toiseksi luokkia tulee lähestyä myös poliittisista taisteluista, poliittisesta järjestelmästä ja politiikan teoriasta käsin. Kolmanneksi joudutaan asettamaan kyseenalaiseksi teoria-alueella vaikuttaneiden teoreettisten antinomioiden hedelmällisyys ja tutkimaan synteisien luomisen mahdollisuutta.

4.1. Antiessentialistinen rakenteen käsite

Ensimmäinen haasteista kytkeytyy sosiologisen teorian ikuisuusongelmaan, kysymykseen rakenteen ja subjektin (käytäntöjen) suhteesta. Perusratkaisut on tavallisimmin ryhmitetty strukturalististen ja subjektivististen kategorioihin. Pelkistetyt erilaisille strukturalistisille ratkaisuille on tyypillistä subjektien toiminnan redusointi henkisten (Durkheim) tai taloudellis-materiaalisten (Althusser; nk. pääomalogiikka) rakenteiden kantamiseen tai niiden tarjoamien tehtävien toimeenpanemiseen. Essentialistinen marxilainen luokkateoria voidaan suurelta osin sijoittaa tähän kategoriaan. Sen mukaisesti luokkaintressit määräytyvät objektivistisesti taloudellisista välttämättömyyksistä ja luokkamuodostus on ko-intressien löytämistä (ks. ed. jaksot).

Subjektivistisesta ratkaisusta hyvän malliesimerkin tarjoaisivat esimerkiksi 1950-luvulla Yhdysvalloissa kehitellyt luokkasamaistumiseen perustuneet luokkakonseptiot. Matka niistä nykykeskusteluihin on kuitenkin liian pitkä. Paremminkin rakenneproblematiikka hahmottuu Lacaun ja Mouffen diskurssiteoreettisen luokkakon-

² Tällainen idea ei toki ole sosiologian historiassa mikään täysin uusi keksintö. Samankaltaisen käsityksen esitti 1960-luvun lopulla Nicos Poulantzas (1968, tässä 1982; ks. myös 1978). Jo Weberin sosiaalisen sulkemisen käsitteen kehitteilyyn kytkeytyy 'taistelu luokista' -lähestymistavan suuntaisia ideoita (ks. 1976). Przeworskin muotoilut ylittävät kuitenkin yleisyydestään huolimatta pitemmälle ja sattuvat 1980-luvun luokkateoreettisten kiistojen ytimeen. Niistä käsin on myöskin mahdollista hahmottaa uudenlaisten synteisien mahdollisuuksia sellaisten lähestymistapojen välille, joita on totuttu pitämään pikemmin toisen poissulkevinä kuin toisiaan täydentävinä.

seption tarkastelun kautta (ks. Laclau & Mouffe 1985). Laclau ja Mouffe esittävät tavoitteeseen antiessentialistisen subjektiteorian luomisen. Luokkamuodostukseen sovellettuna heidän ajatuskulkuun voidaan kuvata seuraavasti. Yhteiskunta koostuu heidän mukaansa eroista (difference). Erot käsittävät luokkateoriassa perinteisesti käsiteltyjen tuotannollis-taloudellisten eriarvoisuuksien lisäksi koko kansalaisyhteiskunnan ja statuserojen kirjon. Nämä eroavuudet ovat kollektiivisen identiteetin synnyn edellyttämän diskurssin mahdollisia elementtejä. Kollektiivinen identiteetti muotoutuu artikulaatioprosessien välityksellä. Artikulaatioksi Laclau ja Mouffe kutsuvat sellaista merkityksiä tuottavaa käytäntöä, jonka tuloksena mahdollisten elementtien välille syntyy sellainen suhde, että uusi kokonaisuus modifioi osiansa identiteetin. Diskurssin tuloksena syntyvä kollektiivinen identiteetti, esimerkiksi yhteiskuntaluokka, ei ole minkään perusperiaatteen ilmausta. Sillä ei ole mitään yhteensitovaa rakenteellista kehystä. Kollektiivinen identiteetti on 'säännöllisyyttä pirstoutuneisuudessa'. Diskurssina syntyneessä kollektiivisessä identiteetissä jokainen momentti on välttämätön, koska kokonaisuus ja osien rakentuminen ovat edellytyksiä toinen toisilleen (1985, 95–105).

Laclau ja Mouffe hylkäävät diskursiivisen ja ei-diskursiivisen välisen eron. Yhteiskunta ja sen hegemoninen järjestelmä on eräänlainen diskurssien diskurssi. Kaikki diskurssit puolestaan muotoutuvat yritysinä rakentaa keskus. Tällaisen 'sosiaalisen fiksoinnin' perustaa luovia (privileged) diskursiivisia pisteitä kirjoittajat kutsuvat solmukohtiksi (nodal points). Artikulaatiokäytäntö koostuu solmukohtien rakentamisesta, jotka osittain kiinteyttävät merkityksen. Tämän kiiteyttämisen osittainen luonne puolestaan on seurausta sosiaalisen avoimesta luonteesta (ks. emt. 113).

Yhteiskuntaluokan muodostus voidaan nyt tulkita Laclau ja Mouffen ajatuskulun mukaisesti kollektiivisen identiteetin syntyprosessiksi. Sellaisen tuloksena syntyvällä luokalla ei ole 'olemusta', yhdistävää periaatetta tai kiteytymisen etuoikeutettuja (rakenteellisia) pisteitä. Luokat voivat kiinnittyä mihin tahansa kysymykseen. Luokat muotoutuvat ennalta määräämättömällä tavalla prosessissa, jonka kulun määrää vain muotoutumisdiskurssi itse (ks. emt. 95–96, 105–).

Laclau ja Mouffen lähestymistavan ansio on luokka- ja ryhmämuodostuksen antiessentialistisen käsitystavan muotoileminen. Kollektiivisen identiteetin ja hegemonian muotoutumisen solmukohdan käsite ja ryhmämuodostuksen avoimen luonteen konseptio kuuluvat viime vuosien luokkateoreettisen tutkimuksen ja hegemonias-ta käydyin keskustelun perustalta lähitulevaisuuden keskeisimpien tutkimuskohteiden joukkoon (ks. esim. Emmison & Boreham & Clegg 1986; Siisiäinen 1986).

Ilmeistä on kuitenkin myös se, ettei luokkateoriaa voida rakentaa yksinomaan Laclau ja Mouffen edustaman diskurssiteoreettisen lähestymistavan varaan. Michel Pêcheux'n esittämä subjektivismikritiikki näyttää osuvan myös eräsiin Laclau ja Mouffen peruskäsityksiin. Pêcheux vertaa subjektivistista käsitystä kollektiivisten identiteettien synnystä Münchhausenin tunnettuun kertomukseen, missä tämä kertoo nosta-neensa itsensä ja hevosensa ylös suosta vetämällä omista hiuksistaan (ks. Pêcheux 1982). Laclau ja Mouffen käsitys luokkien muodostumisesta diskurssina, joka itse määrää synnyn periaatteensa ja kiinteytymisensä (rakenteelliset) solmukohdat onkin selvästi 'Münchhausen-efektin' vaikutuksen alainen. Luokkadiskurssikonseptiota on täydennettävä rakenteellisten kehitysedellytysten merkitystä korostavalla käsityksellä (ks. Siisiäinen 1986; vrt. Murphy 1986).

Strukturalismin ja subjektivismin välisen dualismin takaa löytyy yksipuolisen mekaaninen rakenteen käsite, missä se nähdään jonain valmiina, annettuna, subjektin toiminnalle ulkoisena 'kovana' muodostumana.³ Anthony Giddens on pyrkinyt esittämään tilalle rakenteen kaksinaisuuden konseptiota (ks. 1985 a; 1985 b). Sen mukaan rakenteet ovat olemassa samanaikaisesti subjektien toiminnan edellytyksinä, välineinä ja tuloksina. Rakenteet luovat aktuaalisissa tilanteissa toimijoille resursseja (tai poistavat niitä);

³ Tämänkaltaiseen tulkintaan voisi päätyä Laclau'n oman teoreettisen historian tarkastelustakin käsin. 1970-luvun puolivälissä Laclau oli vielä selvä althusserilainen strukturalisti (vrt. Laclau 1979). Muutos tapahtui 1980-luvun alkupuolen kirjoituksissa. Vuoden 1985 teoksessaan Laclau ja Mouffe vaativat paluuta 'alkuperäiseen', 'aitoon' althusserilaiseen subjektiteoriaan (subjektin 'ylideterminoitumisen' käsitteen merkityksen korostuksineen) (ks. Althusserin 'Pour Marx', 1965), josta he katsoivat itsensä Althusserin 1970-luvulla luo-

subjektit pitävät yllä, uusintavat (yksinkertaisesti tai laajennetusti) tai muuttavat rakenteita. Idea on tuttu jo Marxin Feuerbach-teeseistä. Se löytyy muotoiltuna myöskin Bourdieulta jo ennen Giddensia (ks. Bourdieu 1972).

Kun yhteiskuntaluokkia tarkastellaan rakenteen kaksinaisuuden perspektiivistä, ne ilmenevät rakenteellisten asemien ja kollektiivisen subjektinmuodostuksen välisenä prosessina. Siinä yhdistyvät rakenteelliset toimintaedellytykset ja todellinen kollektiivinen toiminta ja vuorovaikutuksena toteutuva ryhmämuodostusprosessi. Tämä on 'taistelu luokista'-konseptin mukainen lähestymistapa (luokka)rakenteen käsitteeseen. Siinä jaetaan Laclau ja Mouffén käsitys, jonka mukaan konkreetti luokka- ja ryhmämuodostus on kullakin historian hetkellä ennalta määräämätön prosessi, jolla voi olla useita toteutumisen mahdollisuuksia (ks. Bourdieu 1985; Przeworski 1985, 47, 81). Sen sijaan lähestymistavassa hylätään käsitys luokka- ja ryhmämuodostuksesta rakenteellisesti edellytyksettömänä prosessina.

Tämän käsityksen mukaisen luokkamuodostuksen teoreettisen tulkinnan on esittänyt Pierre Bourdieu (ks. 1985; 1983). Bourdieukin lähtee liikkeelle perinteisessä marxilaisessa luokkateoriassa vaikuttaneen essentialismin kritiikistä. Bourdieun mukaan marxilainen teoretisointi on liian usein tyytynyt määrittelemään 'luokat paperilla', talouden abstraktein määrityksin erotellut luokat ja sen jälkeen olettanut nämä todelliseksi luokiksi. Bourdieun oma lähestymistapa perustuu käsitykseen 'pääoman' kolmen lajin (taloudellinen, sosiaalinen ja kulttuurinen) hallinnan muodostaman resurssiavaruuden ja muiden intressikenttien välisten suhteiden teoreettisen hahmottamisen välttämättömyydestä. Bourdieun mukaan ko 'pääoma-avaruus' on se perusta, josta käsin nousevat erilaisten ryhmämuodostus-

prosessien voimavarat. Se ei ilmene ryhmämuodostuksessa välittömästi vaan symbolisen pääoman välityksellä. Ryhmä- ja luokkamuodostus on siinä merkityksessä avoin prosessi, että se voi kiinnittyä mihin tahansa kysymykseen tai intressikenttään (solmukohtaan). Kääntäen tämä voidaan ilmaista myös niin, ettei mikään määrätty ryhmämuodostus ole välttämätön. Tämä ei kuitenkaan tee luokkamuodostusta Münchausefektin kuvaamaksi 'oikkujen' prosessiksi. Pääoman lajien hallinta-avaruus validoi ryhmämuodostusta luomalla erilaisin 'solmukohtiin' kiinnittyneille ryhmäprosesseille erilaisia todennäköisyyden ja jatkuvuuden mahdollisuuksia. Pääoman eri lajien hallinta on yhteiskuntapelin ässäkortti, onnenpelin vastakohta, kuten vastaavat kortit pokeripelissäkin (ks. Bourdieu 1985, 196). Taloudellisten kriteerien perusteella määritetyt 'luokat paperilla' ovat Bourdieun mukaan 'todennäköisiä' luokkia, mikä on eri asia kuin tietyllä hetkellä todellisuudessa toimivat luokat. Yhteiskunta voidaan nähdä »ei . . . näytelmänä ilman ohjaajaa, jossa sosiaalisten suhteiden kantajat näyttelevät osiaan, vaan pikemminkin se on olosuhteiden kehys, mikä määrää millä toimintalinjoilla on minkäinlaisia seurauksia yhteiskunnallisille muutoksille» (Przeworski 1985, 73). Sellainen ryhmämuodostus, jonka piiriin kuuluvilla on samanrakenteinen pääomanlajien hallinta-profiili, muodostuu todennäköisemmin pysyväisluonteiseksi ja yhteiskunnallisesti vaikuttavammaksi kuin ryhmämuodostus, joka on kiinnittynyt ko. pääoma-avaruuden kannalta 'toisijaisempiin' tekijöihin. Näin muodoin 'luokat paperilla' voivat toimia metodologis-teoreettisina välineinä ryhmämuodostuksen todennäköisyyksien ja edellytysten analyysissa, mikä ei tee välttämättä niistä vielä 'todellisia' luokkia.⁴

puneen. Tilalle Althusserin tuotannossa tuli ekonomismi (subjektin 'ylideterminoitumisen' syrjäytti käsitys subjektin determinoitumisesta 'viime kädessä' jne). Laclau'n kohdalla rakenteen ja subjektin dualismi säilyy myös 1980-luvun 'anti-strukturalistisella' kaudella, mutta painopisteheiluri liikahuttaa rakenteen (yli)korostuksesta subjektin (yli)korostuksen suuntaan. Molempien kausien ongelmana Laclaulle on rakenteen 'kaksinaisuuden' käsitteen ilmaiseman rakenteen ja subjektin dialektisen suhteen laiminlyöminen (ks. Siisiäinen 1986; vrt. myös Anderson 1980).

⁴ Bourdieun esimerkkejä 'kaukana' pääoman hallinta-avaruuden mukaisesta rakenteesta 'sijaitseviin' solmukohtiin kiinnittyneistä ryhmämuodostuksista ovat sukupuolen ja uskonnon mukaiset jaot (ks. 1985). Nämä voivat saada aikaan voimakkaan ja nopean ryhmämuodostuksen, mutta hänen mukaansa poliittisten käytäntöjen kannalta niillä on tendenssi muodostua lyhytikäisiksi ja jakautua sisäisesti pääoma-avaruuden implikoimien kategorioiden mukaisiin ryhmiin. Tämä onkin tärkeä ongelma esimerkiksi uusien yhteiskunnallisten liikkeiden kehityksessä, pyrkiväthän monet niistä irtautumaan 'teollisuusyhteiskuntaan' liittyvästä luokkarakennedonnaisuudesta.

4.2. Luokkien muotoutuminen osana politiikanteoriaa

Tämä otsikko kytkeytyy kokonaiseen laajaan teoriasuuntausten kompleksiin, jolla on osittain pitkät perinteet (vrt. Weber 1976), osittain vasta viime vuosina kiteytyneitä osa-teejoja. Seuraava jaottelu pyrkii kuvaamaan kolmea teorianmuodostuksen osa-aluetta.

(A) Potentiaalisten ryhmänjäsenten taistelu pääsystä 'luokkaan'

Jo Max Weber tarkasteli 'Wirtschaft und Gesellschaft'-teoksessaan luokkien ja muiden intressiyhteenliittymien muodostumista markkinoilla tapahtuvan poissulkemisprosessin tuloksena. Weberin mukaan markkinoilla vaihdettavana olevista niukoista palkinnoista syntyy kilpailua. Palkintojen niukkuuden ja kilpailijoiden runsauden vuoksi syntyy osallistujien keskuudessa intressi rajoittaa palkintojen nautinnasta osalliseksi pääsevien lukua. Ryhmään pääsy sidotaan johonkin 'sosiaalisen sulkemisen' kriteeriin (ks. Weber 1976, 201, 236—237, 320—). Sosiaalisen sulkemisen käsite on sittemmin jaettu kahdeksi alakäsitteeksi nk. neoweberiläisessä luokkateoretisoinnissa (ks. Parkin 1981; 1983). 'Poissulkemisen' käsitteellä (exclusion, Ausschliessung) kuvataan etuoikeutetun aseman omaavien syrjäyttämistästrategioita intressimonopolin piiriin pyrkiviin ulkopuolisiin nähden. Anastaminen (usurpation) puolestaan on kysymyksessä silloin, kun syrjäytetyt 'ulkopuoliset' vastaavat kollektiivisesti syrjäyttämiseensä. Aluetta tutkitaan neoweberiläisen luokkateorian piirissä vilkkaasti (ks. esim. Murphy 1986; Siisiäinen 1986).

(B) Yksilöllistettyjen subjektien poliittis-ideologinen organisointi

Edellä jo sivuttiin luokkateorian kannalta tärkeää eriarvoisuuden kokemisen yksilöllistymisongelmaa. Tässä käsiteltävä teoria-alue kehittyi sen huomion perustalta, että nykyisissä pitkälle kehittyneissä teollisuusyhteiskunnissa tuotannollisten asemien haltijat eivät niinkään usein toimi yhteiskunnallisesti tai poliittisesti 'luokkasubjekteina', vaan yksilöinä ja kansalaisina. Saksan liittotasavallassa on Ullrich Beck kuvannut luokkaeriarvoisuuden kokemisen alakulttuurisen elämämaailman häviämistä yhdeksi poliittisen järjes-

telmän huomattavimmista muutoksista (ks. 1983). Kun vuosisadan alkupuolella luokkaeriarvoisuuden kokemukset välittyivät alakulttuurisen verkoston (yhdistykset, asuinalueet, naapurustot) välityksellä, on nykyisin elämämaailmallinen kokeminen yksilöllistetty. Alakulttuurien tilalle ovat voimakkaammin astuneet ihmisten tarpeita teollisesti funktionalisoineet (ks. Adorno 1981) kokemisen tulkkit (esimerkiksi joukkotiedotus, kulttuuriteollisuus ja mainonta) sekä valtiolliset sosiaalistamisen koneistot. Kehitys ei merkitse sitä, että eriarvoisuuden järjestelmä olisi rakenteellisesti täydellisesti muuttunut tai että luokkaerot olisivat hävinneet. Se on voinut pysyä samantyyppisenä, mutta muuttua erojen mittakaavaltaan (vrt. Bourdieu 1979). Itse asiassa prosessia on tulkittu myöskin siten, että elämämaailmallisten, alakulttuuristen välitysten hävitessä samanlaistava yksilöllistäminen vasta olisi tuottamassa todella yhtenäisen palkkatyöläisten luokan (ks. Beck emt.; Siisiäinen 1986).⁵

Kaikenlaisen 'automaatiikan' häviäminen luokkamuodostuksesta essentialismin mukana merkitsee sitä, että luokkien synty poliittisina toimijoina edellyttää niiden poliittis-ideologista (ja symbolista) organisointia (ks. Przeworski emt.). Artikkelin otsikko viittaa juuri niihin kenttiin, joilla käydään taistelua luokkaorganisoinnista, luokkamuodostuksen solmukohtien periaatteista. Tämä luokkien organisatorinen muodostuminen sisältää sekä erilaisten intressiorganisaatioiden (yhdistyslaitos) suorittaman 'muokkauksen' että valtiollis-poliittisen koneiston vaikutuksen. Korporatismi taas kytkee intressiorganisaatiot valtiokoneistoon monien mekanismien avulla.

Vaikkei hyväksyttäisikään sellaisenaan Emminsonin, Borehamin ja Cleggin kantaa, jonka mu-

⁵ Tämänsuuntaisia ideoita olisi helppo esittää yhteiskuntatieteiden eri alojen edustajilta. Esimerkiksi Herbert Marcuse tarkasteli 'Yksilönteisessä ihmisessään' samaa luokkaerojen häviämisen ja ihmisten elämäntapojen samanlaistumisen välistä (näennäistä) suhdetta kulutuksen perspektiivistä seuraavalla tavalla: »Jos työntekijä ja hänen johtajansa viihdyttävät itseään samoilla TV-ohjelmilla ja samoissa virkistyspaikoissa, jos konekirjoittajatar on yhtä vetävästi laitettu kuin hänen työnantajansa tytär, jos neekeri omistaa Cadillacin, jos he kaikki lukevat samaa sanomalehteä, niin tämä yhtäläistyminen ei merkitse, ettei luokkia enää ole; se osoittaa vain kuinka laajalti väestö on omaksunut ne tarpeet ja tyydytyksen välineet, jotka ovat omiaan säilyttämään sen järjestelmän, joka vallitsee' (1976, 32).

kaan luokkaintressit »ovat olemassa ainoastaan edustuksessa ja edustuksen kautta» (1986, 6), on edustuksellisen organisoitumisen merkitys hyvin keskeinen uuden luokkamuodostuksen alueella. Esimerkiksi nk. uusien keskikerrostumien/-luokkien kohdalla käydään parhaillaan organisatorista taistelua luokkamuodostuksesta. Sen kautta ratkeaa suurelta osin, mihin solmukohtiin ko. kategorian luokkamuodostus tulee kiinnittymään, jääkö se aikaisempien luokkamuodostelmien 'ulkopuolelle' vai kiinnittykö se niihin (vrt. Wright 1982). Ammattiyhdistysliikkeen vaikutus yleisemminkin lienee varsin suuri luokkien muotoutumis- ja uusintamiskäytäntöihin.

Valtiollis-poliittiset koneistot taas eivät ole mitään passiivisesti 'luokkaperustaansa' reagoivia 'ylärakenteita', vaan ne ovat yhtäältä 'luokkasubjektien' tärkeimpiin kuuluvia sosiaalistajia (muun muassa koululaitos ja joukkotiedotus), toisaalta välittömästi tuotannollis-taloudellista perustaa muuttavien käytäntöjen toimeenpanijoita. Talous-, kauppa-, koulutus-, työllisyys-, maatalous- ja kehitysaluepolitiikka vaikuttavat varsin välittömästi luokkamuodostukseen sekä horisontaalisia että vertikaalisia eriytymisiä tuottavasti. Näin muodoin valtio osallistuu sekä yksilöllistämisen prosessiin että oman luokkaperustansa luomiseen. Tämä vaatii talouden/luokkien ja politiikan/todellisten ryhmien välisen suhteen teorialta entistä suurempaa 'elastisuutta' (vrt. Habermas 1976).

(C) Symbolinen pääoma ja taistelu luokista

Bourdieuun mukaan pääoman eri lajit välittyvät symbolisen pääoman kautta luokkakäytäntöihin. Jos luokkamuodostusta pidetään määrättyissä rajoissa avoimena prosessina, välittyy todellinen ryhmänmuodostus symbolisen alueen kautta. Symbolisen kautta implisiittinen muuttuu eksplisiittiseksi yhteiskunnalliseksi kategoriaksi (Bourdieu 1985). Pääoman hallinta-avaruus merkityksellistyy näin ollen symbolisen taistelun välityksellä. Yhteiskunnan luokittelun ja kategorisoinnin tavoista tulee osa hegemonista taistelua. Keskeinen osa yhteiskunnallisista kategorioista sisäistetään yhteiskunnan hallitsevina ajatusmuotoina, itseäänselvyyksinä jne. Selvimmin symbolinen taistelu näkyikin nopeiden yhteiskunnallisten muutosten ja uusien luokkamuodostuksen

prosessien alueella. Esimerkiksi jo edellä mainittujen uusien keskikerrostumien/-luokkien alueella symbolinen taistelu — vaikka vaatimattomassakin muodossa — kohdistuu muun muassa ammattiryhmien tapaan hahmottaa oma luokka- ja/tai kerrostuma-asemansa (luokkakäsittein vai ammattikäsittein). Tulevaisuus näyttää, millaiseen kiinnittymiseen prosessi johtaa.

4.3. Antonomioista synteeseihin

'Taistelu luokista' -lähestymistavan suuri ansio luokkatutkimuksen alueella on jäykistyneiden paradigma-antinomioiden asettaminen kyseenalaisiksi. Lähestymistavassa vaaditaan konkreettista asennoitumista kiistakysymyksiin ja kielletään ideaalityyppien hyväksyminen itsestäänselvinä, annettuina teoretisoinnin lähtökohtina. Poissulkevuuden sijasta kysytään, onko erilaisia paradigmoja kenties (ainakin osittain) mahdollista pitää toisiaan täydentävinä, yhteiskunnallisen todellisuuden eri aspekteja kuvaavina teorioina.

Tähän suuntaan kehitys on vienyt selvästikin neomarxilaisen ja neoweberiläisen luokkateorian alueella. Marxilaisessa teoretisoinnissa kehittyi 'taistelu luokista' -lähestymistapa tulee varsin lähelle radikaalisti tulkittua weberiläistä 'sosiaalisen sulkemisen' käsitettä. Antiessentialismi korostaa subjektin redusoitumattomuutta rakenteisiin ja vuorovaikutuksen merkitystä luokkamuodostuksessa. Neoweberiläisessä teoretisoinnissa kehittyi ensisijaisten, riippuvaisten ja johdannaisen 'sosiaalisen sulkemisen' muotojen kehittyä marxilaistaa perinteistä weberiläistä keskustelua selvästi (ks. Murphy 1984; 1986). Niinpä Murphyn mukaan sosiaalisen sulkemisen päämuodon analyysissä marxilaisen luokkateorian tuotantosuhdeiden erittely muodostuu keskeiseksi välineeksi. Weber puolestaan on hänen mukaansa teoreetikko, jonka ansiona on sosiaalisen sulkemisen käsitteen perustelu luokkamuodostuksen tapana.

Toinen synteesiä vaativa alue on strukturalismin ja subjektivismien välinen dualismi. 'Taistelu luokista' -teoretisointi lähtee kehittämään omaa ratkaisuaan rakenteen kaksinaisuuden (Giddens) ja käytäntöön sidotun uusintamisen teorian (Bourdieu) perustalta. Tuolloin raja dualismin ylittämispyrkimysten ja teoreettisen eklek-

tismin välillä on usein liukuva. Mutta eklektismin pelko ei voi toimia verukkeena vaikeiden synteesipyrkimysten laiminlyömiselle.

Luokkateorian alueella tarvitaan yhtäältä perinteistä 'luokista paperilla' toimiviin ryhmiin etenevän välittymisketjun, politiikan edellytysten analyysiä. Toisalta luokkia ei saa nähdä rakenteen tasolla 'annettuina', vaan ne tulee nähdä taloudellisten, poliittisten, ideologisten ja symbolisten taisteluiden välittömästi muotoilemina. Teorian tasolla ongelma voidaan muotoilla vasta varsin yleisesti. Konkreettinen tutkimus onkin ainoa keino ongelman tarkemman selvittämisen tiellä.

Politiikan tutkimukselle ja teorille 'taistelu luokista' — lähestymistapa avaa uusia mahdollisuuksia ja samalla asettaa uusia vaatimuksia. Edellä jo todettiin, että luokkateoriaan on kehityksessä poliittikkateoreettinen aspekti ja että luokkamuodostus voidaan nähdä osana poliittisia projekteja. Tämä asettaa luokkien sosiologiale vaatimuksen perehtyä politiikan tutkimukseen ja teoriaan, jotta uusi teoreettinen ulottuvuus voitaisiin avata perinteisen luokkateorian alueella. Poliitiikan tutkimuksen kohdalla kysytään vastavasti sosiologisen luokkateorian tuntemusta, jotta voidaan tuottaa sellaista poliitikantutkimusta, joka olisi luokkateorian uusien vaatimusten kannalta adekvaattia.

LÄHTEET

- Abercrombie, N. & Urry, J.: *Capital, labour and the middle classes*. George Allen & Unwin, London 1983.
- Adorno, T.W.: Vapaa-aika. *Uuden Ajan Aura* (1981) 1, 13—17.
- Althusser, L.: *Pour Marx*. Francois Maspero, Paris 1965.
- Anderson, P.: *Arguments within English Marxism*. Verso, London 1980.
- Beck, U.: Jenseits von Klasse und Stand? Soziale Ungleichheit, gesellschaftliche Individualisierungsprozesse und die Entstehung neuer sozialer Formationen und Identitäten. *Soziale Welt*, Sonderband (1983) 2, 35—74.
- Bourdieu, P.: *Esquisse d'une theorie de la pratique*. Droz, Suisse 1972.
- Bourdieu, P.: *La distinction — critique sociale du jugement*. Minuit, Paris 1979.
- Bourdieu, P.: The social space and the genesis of groups. *Social Science Information* 24 (1985) 2, 195—220.
- Bourdieu, P.: Ökonomisches Kapital, kulturelles Kapital, soziales Kapital. *Soziale Welt*, Sonderband (1983) 2, 183—198.
- Dahrendorf, R.: *Luokat ja luokkaristiriidat teollisessa yhteiskunnassa*. WSOY, Porvoo 1969.
- Emmison, M. & Boreham, P. & Clegg, S.: *Against antinomies: for a Post-Marxist politics*. University of Queensland, 1986.
- Geiger, T.: *Die Klassengesellschaft im Schmelztiegel*. Kiepenhauer, Köln und Haag, 1949.
- Giddens, A.: Marx's correct views on everything: (With apologies to L. Kolowskowsky). *Theory and Society* 14 (1985 b) 2, 167—174.
- Giddens, A.: *Yhteiskuntateorian keskeisiä ongelmia*. Suomentaneet Pasi Andersson ja Ilkka Heiskanen. Otava, Helsinki 1985 a.
- Habermas, J.: *Zur Rekonstruktion des historischen Materialismus*. Suhrkamp, Frankfurt 1976.
- Laclau, E.: *Politics and ideology in Marxist theory*. Verso, London 1979.
- Laclau, E. & Mouffe, C.: *Hegemony and socialist strategy. Towards a radical democratic politics*. Verso, London 1985.
- Marcuse, H.: *Yksilötteinen ihminen*. Suomentanut Markku Lahtela. Weilin & Göös, Tapiola 1976.
- Marx, K.: *Filosofian kurjuus*. Suomentaneet Matti Viikari et al. Kustannusliike Edistys, Moskova 1971.
- Murphy, R.: The concept of class in closure theory: Learning from rather than falling into the problems encountered by Neo-Marxism. *Sociology* 20 (1986) 2, 247—264.
- Murphy, R.: The structure of closure: a critique and development of the theories of Weber, Collins and Parkin. *The British Journal of Sociology* 34 (1984), 4, 547—567.
- Parkin, F.: *Marxism and class theory, a bourgeois critique*. Tavistock Publications, Cambridge 1981.
- Parkin, F.: Strategien sozialer Schliessung und Klassenbildung. *Soziale Welt*, Sonderband (1983) 2, 121—136.
- Pêcheux, M.: *Language, semantics and ideology*. The MacMillan Press, London & Basingstoke 1982.
- Poulantzas, N.: *Political power and social classes* (2. Ed.). Verso, London 1982.
- Poulantzas, N.: *State, power, socialism*. Verso, London 1978.
- Przeworski, A.: *Capitalism and social democracy*. Cambridge University Press, Cambridge 1985.
- Siisiäinen, M.: Intressit, yhdistyslaitos ja poliittisen järjestelmän vakaisuus. *Jyväskylän Studies in Education, Psychology and Social Research* 57. University of Jyväskylä, Jyväskylä 1986.
- Weber, M.: *Wirtschaft und Gesellschaft*. Studienausgabe (5. Aufl.). J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), Tübingen 1976.
- Wright, E.O.: *Class, crisis and the state*. New Left Books, London 1978.
- Wright, E.O.: The status of the political in the concept of class structure. *Politics and society* 11 (1982) 3, 321—341.